

najmłodszi.pl

WSPARCIE JAKOŚCI INSTYTUCJI
OPIEKI I EDUKACJI DZIECI DO LAT 3

Czerwone flagi w rozwoju motorycznym dziecka w wieku od 06 miesiąca do 3 roku życia

Zadanie realizowane w ramach projektu
„Akademia Wsparcia – krajowy system
wspierania rozwoju opieki wczesnodziecięcej
w Polsce – 2024-2026” współfinansowanego ze
środków budżetu państwa

Standardy opieki - podnoszenie kompetencji Opiekuna

Na potrzeby niniejszego spotkania posługiwać się będziemy jednym z najczęstszych podziałów rozwoju na etapy:

1. Okres prenatalny (od poczęcia do urodzenia).
2. Okres wczesnego dzieciństwa (niemowlęcy i poniemowlęcy; od 1. do 3. roku życia).

Nie będziemy omawiać dalszych okresów.

najmłodszy.pl

WSPARCIE JAKOŚCI INSTYTUCJI
OPIEKI I EDUKACJI DZIECI DO LAT 3

Pigułka wiedzy na start

Noworodek wyposażony jest w następujące odruchy bezwarunkowe, typowe tylko w tej fazie, **a zanikające zwykle w drugim półroczu życia:**

- odruch Babińskiego (unoszenie dużego palca przy podrażnieniu stopy),
- odruch marszu automatycznego (ruchy chodzenia przy dotknięciu stóp do podłoża),
- odruch Moro (unoszenie kończyn i przyciąganie ich do ciała w geście obejmowania),
- odruch chwytny (zaciskanie dłoni na przedmiocie i mocne trzymanie),
- odruch toniczno-szyjny (wraz z odwróceniem głowy wyprostowują się kończyny po tej samej stronie, a kurczą po przeciwnej).

Poza tym występują u noworodka **odruchy wspólne dla noworodka i człowieka dorosłego, tj. odruch mrugania, ssania, połykania, odruch źrenicowy, odruch połykania i wydalania.**

Dziecko śpi przeciętnie 16.–18. godzin na dobę.

Okres niemowlęcy

W tym okresie psychologowie używają określenia **rozwój psychoruchowy**, aby zaznaczyć powiązanie sfery psychicznej i motorycznej w rozwoju. Umiejętność panowania nad postawą i motoryką przebiega w trzech kierunkach (zob. Kielar-Turska, Białecka-Pikul, 2004):

- **cefalokaudalny kierunek rozwoju** — rozwój postępuje od części głowowej (począwszy do ruchów gałek ocznych, ruchów szyi), przez tułowie (ruchy rąk, tułowia), a skończywszy na części nożnej (ruchy nóg, chodzenie),
- **proksymodystalny kierunek rozwoju** — rozwój postępuje od osi podłużnej ciała na boki (najpierw zaczynają funkcjonować mięśnie w pobliżu kręgosłupa, następnie mięśnie ramion, przedramion, dłoni i na końcu palców),
- **łokciowo-promieniowy kierunek rozwoju** — rozwój przebiega w osi poprzecznej ciała — od piątego małego palca dłoni do kciuka.

Okres niemowlęcy

W zakresie **kontroli postawy** dziecko rozwija się następująco:

- w 3. miesiącu ciała potrafi trzymać sztywno głowę podniesione do pozycji pionowej,
- w 8. miesiącu samodzielnie siedzi,
- w 10. miesiącu stoi trzymając się oparcia, a w 11. bez oparcia.

W zakresie **lokomocji**:

- w 3.–4. miesiącu obraca się z pleców na bok i na brzuch,
- w 5.–6. miesiącu obraca się z brzucha na plecy,
- w 8. miesiącu siada i pełza,
- w 9. miesiącu raczkuje, wstaje samo, gdy może się czegoś uchwycić,
- w 12. miesiącu próbuje stawiać samodzielnie pierwsze kroki.

Okres niemowlęcy

W zakresie umiejętności dowolnego **chwywania i manipulacji**:

- w 4.–5. miesiącu występuje **chwyt prosty** — całą dłoń od góry, palce owijają ją przedmiot, dłoń ułożona poziomo do podłoża; droga ręki do przedmiotu to ruch wahadłowy, uruchomiony jest staw barkowy;
- w 5.–6. miesiącu **chwyt dłoniowo-łokciowy** — chwytanie całą dłoń z wyłączeniem kciuka; droga ręki do przedmiotu to ruch łukowaty, uruchomiony jest staw łokciowy;
- w 6.–8. miesiącu **chwyt nożycowy** — kciuk jest przywodzony do pozostałych palców; droga ręki do przedmiotu to pochylanie całego ciała ku przedmiotowi; ruch łukowaty;
- w 8.–9. miesiącu **chwyt pęsetkowy** — kciuk jest przeciwstawiony palcowi wskazującemu, dziecko chwyta opuszkami palców; droga ręki do przedmiotu to zbliżanie ręki ku przedmiotowi z uruchomieniem stawu nadgarstka.

najmłodszy.pl

WSPARCIE JAKOŚCI INSTYTUCJI
OPIEKI I EDUKACJI DZIECI DO LAT 3

Okres niemowlęcy

W zakresie **percepcji** dziecko od pierwszych dni identyfikuje ważne bodźce, uczy się je różnicować. Uczy się dostrzegać tożsamość w obiektach, które zmieniły wygląd zewnętrzny czy położenie. Wykrywa stałe elementy analizy i syntezy spostrzeganych obiektów.

W zakresie **spostrzegania wzrokowego** noworodek widzi zmiany światła, bliskie obiekty (twarz), a już u dziecka 12-miesięcznego ostrość widzenia jest taka, jak u dorosłego. W okresie od około 3.–5. miesiąca do 13. miesiąca rozwija się widzenie głębi.

Percepcja ma charakter intermodalny — jest to współdziałanie różnych zmysłów, np. kojarzenie brzmienia głosu z ruchami warg.

Dziecko dokonuje **eksploracji**, czyli podejmuje działania badawcze w celu zaspokojenia potrzeb poznawczych.

Rozwija się **myślenie sensoryczno-motoryczne**, rozpoczyna się proces odkrywania umysłu — komunikacja z dorosłymi sprawia, że dziecko zaczyna rozumieć, iż ludzie są istotami myślącymi i czującymi

Wprowadzenie do standardów opieki

W 1. roku życia dziecko prezentuje **przedwerbalne formy komunikacji**.

Po urodzeniu noworodek rozpoznaje głos matki oraz różnicuje dźwięki mowy ludzkiej.

Komunikacja niewerbalna niemowlęcia odbywa się przez płacz, spojrzenie, ruchy ciała, gest, mimikę, wokalizację. Z czasem każda matka rozróżnia różne funkcje różnych rodzajów płaczu (inny jest wtedy, gdy dziecko jest głodne, inny, gdy zmęczone).

W komunikacji niemowlęcia zaczynają się pojawiać **gesty**:

wskazujące — około 9. –13. miesiąca — wyrażają prośbę o pokazanie przedmiotu,

reprezentujące — powyżej 14. miesiąca — reprezentują informację.

Komunikacja ostensywna to zwracanie uwagi na obiekty przez ich wskazanie. Dziecko zestawia dwa gesty i słowa, zanim zacznie łączyć słowa.

We wczesnych kontaktach matki z dzieckiem — **konwersacje podobnych** — dziecko otrzymuje materiał językowy do nauki.

Okres niemowlęcy

Emocje odgrywają rolę w kształtowaniu się relacji z dorosłymi, eksplorowaniu otoczenia i tworzeniu obrazu własnej osoby.

Do 3. miesiąca występuje głównie zadowolenie lub niezadowolenie. Pod koniec okresu niemowlęcego dziecko doświadcza różnych emocji, na przykład radości, miłości, zazdrości. Są to jednak nietrwałe i zmienne stany. Źródłem tych przeżyć są przede wszystkim relacje z dorosłymi. Im częściej matka wzmacnia emocje pozytywne, tym częściej się pojawiają.

Główne zmiany rozwojowe w sferze emocjonalnej w okresie niemowlęcym przebiegają następująco

- 1. miesiąc — dziecko reaguje na podniecenie czy niepokój matki karmiącej i odmawia przyjęcia pokarmu,
- 2. miesiąc — ożywia się w kontakcie, uspokaja pod wpływem pieśczośliwego przemawiania,
- 3. miesiąc — odwzajemnia uśmiejch,
- 4. miesiąc — wykazuje niezadowolenie, gdy dorosły nie zwraca na nie uwagi,
- 5. miesiąc — występuje strach wobec nieznanym osób,
- 7.–8. miesiąc — próbuje zwrócić na siebie uwagę, płacząc, gaworząc,
- 10. miesiąc — naśladowuje ruchy dorosłego i włącza się do wspólnej zabawy.

Wprowadzenie do standardów opieki

W zakresie **reakcji na inne dzieci** niemowlę pod koniec 1. półrocza obserwuje je i uśmiecha się.

W 3. kwartale gaworzy do innych, daje zabawkę i reaguje protestem na jej zabranie.

Pod koniec 1. roku życia dziecko próbuje zwrócić na siebie uwagę rówieśnika, gaworząc, a złości się, gdy rówieśnik się oddala.

Porzuca zabawkę i dąży do nawiązania kontaktu. W pierwszych społecznych kontaktach dziecko traktuje partnera jak inne obiekty — dotyka, popycha, pociąga. Dzieci naśladują rówieśników, tak jak i dorosłych.

Kształtuje się **przywiązanie do opiekuna**, które jest niezbędne dla prawidłowego rozwoju.

Okres poniemowlęcy 2- 3 rok życia

W sferze fizycznej nie zachodzą już tak dynamiczne zmiany, jak w roku poprzednim, następuje jednak dalszy intensywny rozwój psychoruchowy.

Charakterystyczne jest zwolnienie przyrostu wagi, szybko postępujący wzrost i wyszczuplenie sylwetki.

W zakresie **lokomocji** dziecko potrafi:

- w 15. miesiącu chodzi samodzielnie, choć czasem się przewraca, wchodzi po schodach na czworakach,
- w 18. miesiącu wchodzi po schodach z pomocą dorosłego, ciągnie przedmiot na sznurku,
- w 25.–30. miesiącu skacze, biega, wchodzi po schodach samodzielnie, stawiając nogi na przemian,
- w 36. miesiącu potrafi stać na palcach i jeździć na trzykołowym rowerku.

najmłodszy.pl

WSPARCIE JAKOŚCI INSTYTUCJI
OPIEKI I EDUKACJI DZIECI DO LAT 3

Okres poniemowlęcy

2. rok życia to rozwój **manipulacji specyficznej**. Dziecko dostraja ruch do kształtów przedmiotów, ich wielkości i oddalenia.

Przykładowo:

— buduje wieżę z klocków:

21. miesiąc — układa pięć klocków,

24. miesiąc — sześć klocków,

30. miesiąc — osiem klocków,

— zestawia klocki jeden za drugim, w płaszczyźnie buduje pociąg — około 24. miesiąca.

— tworzy budowle trójwymiarowe, np. most — około 30. miesiąca.

Dziecko uczy się posługiwać przedmiotami codziennego użytku, naśladowując dorosłego:

— 2. rok życia — posługuje się łyżką, ołówkiem,

— 2,5. rok życia — przenosi szklankę napełnioną w $\frac{3}{4}$ płynem, wkłada część ubrania, np. spodnie,

— 3. rok życia — myje buzię i ręce, wyciera.

Rozwój poznawczy

Dziecko — według teorii Jeana Piageta — nadal znajduje się w okresie **inteligencji sensoryczno-motorycznej**. Myślenie wciąż związane jest z praktycznym działaniem, jednak z czasem staje się czynnością w coraz większym stopniu uwewnętrznioną.

Pod koniec okresu poniemowlęcego dziecko potrafi dokonywać **myślenia na materiale wyobrazeniowym**. Potrafi powtarzać pewne czynności nie bezpośrednio po ich wystąpieniu, lecz po pewnym czasie.

Pojawia się **zabawa tematyczna**, w której dziecko odtwarza czynności zaobserwowane u dorosłych, np. kąpie i karmi lalkę. Występować tu mogą elementy fikcji oraz nadawania różnym przedmiotom zastępczych znaczeń (np. klocek to auto).

W 4. stadium inteligencji sensoryczno-motorycznej pojawia się **funkcja symboliczna** — zdolność do przywoływania nieobecnych przedmiotów i zjawisk za pośrednictwem symboli. Jej pierwsze przejawy to przyswajanie mowy, zabawa symboliczna i przejawy wyobrażeń.

Rozwój poznawczy

W połowie 2. roku życia dzieci tworzą **dziecięcą teorię umysłu**, czyli nabywają wiedzę o stanach mentalnych innych, myślą o rzeczach nieobecnych (poszukiwanie ukrytego przedmiotu) i możliwych, wyobrażonych zdarzeniach.

Zaczynają mówić o przeszłości, planować, a gdy plan się nie powiódł — myśleć o nieobecnych i hipotetycznych sytuacjach.

Dziecko w wieku 2–3 lat rozumie, że umysł obejmuje myśli, ale nie wie, czym jest aktywność umysłowa.

Tego odkrycia dokonuje dopiero około 4. roku życia.

Mowa i komunikacja

Dziecko roczne potrafi zwykle wypowiedzieć 4–5 słów, a w kolejnych latach opanowuje dziennie średnio 9–10 słów. W opanowaniu języka biorą udział procesy wrodzone, materiał językowy, kontekst sytuacyjny i środowiskowy.

W 2. roku życia:

- używa słów w sposób nieprecyzyjny, używa około 50 słów
- początkowo używa **holofraz**, czyli wypowiedzi jednowyrazowych, — następnie tworzy zlepki dwuwyrazowe bez reguł gramatycznych, np. „mama, lala” („mamo daj lalkę”),
- mowa związana jest z działaniem dziecka,
- przeważa **funkcja ekspresywna** (wyrażanie przeżyć) i **impresywna** (wyrażanie wpływu na słuchacza) nad **symboliczną**.

W 3. roku życia:

- wypowiada 1000–1500 słów,
- wyraźnie określone są znaczenia słów,
- wypowiada się bez zniekształceń fonematycznych,
- buduje zdania według reguł gramatycznych z 3–4 słów, choć czasem nawet z 20 i więcej.

najmłodszy.pl

WSPARCIE JAKOŚCI INSTYTUCJI
OPIEKI I EDUKACJI DZIECI DO LAT 3

Fundacja Rozwoju
Demokracji Lokalnej
im. Jerzego Regulskiego

Rozwój emocjonalny i społeczny

Dziecko w 2. roku życia chce przebywać z dorosłymi, szczególnie sobie znanymi. Chętnie uczestniczy w codziennych zajęciach i próbuje naśladować działania dorosłych.

Wprost wyraża swoje potrzeby, rozumie pragnienia innych. Dziecięce uczucia są **żywe i zmienne**, szybko przechodzą w przeciwstawne.

Reakcje emocjonalne bywają gwałtowne, są silnie związane z zaspokajaniem potrzeb biologicznych i zaciekawieniem.

W sferze emocjonalnej w tym okresie widać różnice indywidualne i temperamentalne między różnymi dziećmi. Między 2. a 3. rokiem życia pojawiają się **złożone uczucia**, tj. zazdrość, duma, wstyd, poczucie winy. Ma to związek z rozwojem własnego Ja i rozumieniem sytuacji społecznych.

Widać tu oddziaływanie między rozwojem **poznawczym i emocjonalnym** — nowe emocje wymagają dojrzałości procesów poznawczych i prowadzą do lepszego rozumienia siebie i innych.

Dziecko w okresie poniemowlęcym potrafi **inicjować kontakty społeczne** dzięki zdolnościom werbalnym. Poszerza się jego repertuar zachowań przez **obcowanie z rówieśnikami** — pierwsze kontakty z nimi to spojrzenia i zachowania zaczepne, zaś zaba wy to zabawy samotne lub równoległe.

Rozwój obrazu własnej osoby

Pojawia się **poczucie sprawstwa** i świadomość tego, że jest się autorem zdarzeń.

Pierwsze przejawy to **rozpoznawanie siebie w lustrze**.

Kształtowaniu się poczucia odrębności sprzyja **komunikowanie się** na temat przyczyn zdarzeń, uczuć, potrzeb i częste **słyszanie własnego imienia**.

Tworzące się poczucie Ja wyraża się w używaniu **słowa ja**, w pędzie posiadania (dziecko przywłaszcza przedmioty, których broni) oraz dziecięcym **negatywizmie** — przeciwstawianiu się prośbom dorosłych.

Poczucie Ja staje się potem podstawą do budowania wiedzy o sobie — **samowiedzy**.

Okres wczesnego dzieciństwa

Ponieważ w tym okresie kształtują się przyzwyczajenia, wysiłek wychowawczy powinien być nastawiony na **wytworzenie pozytywnych nawyków**.

Zadaniem opiekunów jest zapewnienie dzieciom swobody w wyborze zabaw i rozwój własnej inicjatywy, co nie znaczy, że należy je zostawiać same w trakcie zabawy.

Zajęcia z dziećmi powinny być często zmieniane, a **jeden rodzaj zajęć nie może trwać dłużej niż kilka do kilkunastu minut**. Spowodowane jest to nietrwałością uwagi i męczliwością małych dzieci.

Należy także unikać hałaśliwych i bardzo energicznych zabaw przed snem, a raczej wybierać takie, które uspokajają system nerwowy dziecka.

Dziecko zaniedbane wychowawczo jeszcze w 3. roku życia zachowuje się często jak niemowlę, wykonuje wiele czynności chaotycznych i stereotypowych, wyładowuje swe napięcie nerwowe, np. uderzając zabawkami o ścianę, zgniatając je i psując.

Od zabawek o skomplikowanym mechanizmie bardziej sprzyjają rozwojowi takie, które zapewniają możliwości wielu zabaw. Należy też dostarczyć dziecku różnych przedmiotów i materiałów, którymi mogłoby się dodatkowo posługiwać (np. patyczki, kasztany, kawałki tkaniny). W okresie poniemowlęcym należy dziecku pokazywać, jak należy się bawić zabawkami, ale jednocześnie nie można hamować jego twórczej inicjatywy — podchwytując pomysły dziecka i je rozwijać, doprowadzając do bogatszych zabaw.

Czerwone flagi

Obszary rozwoju	6 miesięcy	9 miesięcy	12 miesięcy	18 miesięcy	2 lata	3 lata	4 lata	5 lat	Czerwone flagi w każdym wieku	
Rozwój społeczno-emocjonalny	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Nie śmieje się, ani nie wydaje dźwięków na widok ludzi 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Nie dzieli się radością z innymi za pomocą kontaktu wzrokowego i mimiki twarzy 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Nie zauważa kogoś nowego ❌ Nie bawi się w elementarne zabawy (akuku, turlanie piłki) 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Brak zainteresowania zabawą i komunikacją z innymi ludźmi 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Zabawa przedmiotami - uderzanie nimi, upuszczanie lub rzucanie nimi, zamiast używać ich zgodnie z przeznaczeniem (spowijanie lalki, układanie klocków) 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Nie bawi się z innymi dziećmi lub nie odgrywa ról 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Nie chce i nie może bawić się z innymi dziećmi 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Zabawa różni się od zabaw rówieśników 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Nie osiąga wiekowych norm rozwoju. ❌ Zachowanie budzące niepokój rodziców. ❌ Znacząca utrata umiejętności. ❌ Zmniejszona reakcja na bodźce słuchowe i wzrokowe. ❌ Słaba komunikacja z dorosłymi lub innymi dziećmi. ❌ Różnica między prawą a lewą stroną ciała – siła, ruch, napięcie. 	
OSŁABIONY KONTAKT WZROKOWY BĄDŹ JEGO BRAK										
Komunikacja	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Nie gaworzy 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Brak gestów (np. wskazywanie, pa pa) ❌ Nie używa powtarzalnych dźwięków (d-d, m-m, b-b itd.) 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Wypowiedane dźwięki nie przypominają dźwięków konwersacyjnych (tak-tak, ma-ma, ba-ba) ❌ Nie odpowiada na znane słowa 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Nie wypowiada zrozumiałych słów ❌ Nie rozumie krótkiego pytania: gdzie jest mama? 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Mowa ogranicza się do 50 słów ❌ Nie łączy słów razem – rzucać piłkę ❌ Nie można zrozumieć niczego, co mówi. 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Mowa nie jest jasna dla innych ❌ Nie używa prostych zdań - jestem głodny 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Mowa nie jest jasna dla innych ❌ Nie wykonuje poleceń, nie rozumie dwuetapowych wskazówek 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Trudności w wyjaśnieniu rodzicowi, co jest nie tak. ❌ Nie potrafi odpowiedzieć na pytanie w prostej rozmowie 		
Mała motoryka i rozwój umysłowy	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Nie sięga ani nie chwytą zabawek ❌ Często zaciśnięte dłonie 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Nie może trzymać ani puścić zabawki ❌ Nie umie przenosić zabawek z jednej ręki do drugiej 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Większość produktów spożywczych jest płynna lub puree ❌ Nie potrafi żuć stałego pokarmu ❌ Nie umie podnosić małych przedmiotów za pomocą palca wskazującego i kciuka. 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Nie trzyma ani nie rysuje kredkami. ❌ Nie próbuje składać klocków. 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Nie interesuje go bycie samodzielnym (jedzenie, ubieranie się itp.) 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Trudności w nauce samodzielności (jedzenie, ubieranie się itp.) ❌ Trudności w manipulowaniu małymi przedmiotami (koraliki sznurkowe itp.) 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Nie korzysta z toalety w ciągu dnia ❌ Nie potrafi narysować linii i okręgu 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Gotowość dziecka do szkoły poddana w wątpliwość przez pedagoga. ❌ Nie potrafi samodzielnie jeść, ubierać się itp. ❌ Nie umie narysować prostego rysunku 		
Duża motoryka	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Nie przewraca się z pleców na brzuch. ❌ Nie może trzymać głowy i ramion w pozycji na brzuchu. 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Nie siedzi bez podparcia. ❌ Nie porusza się. Na przykład nie próbuje się rączkować, przewracać itp. ❌ Nie stoi na nogach, gdy jest wspierany przez osobę dorosłą. 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Nie rączkuje ani nie porusza się podczas siedzenia. ❌ Nie podciąga się, żeby wstać. ❌ Nie stoi trzymając się podpory (mebla itp.) 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Nie próbuje chodzić bez wsparcia ❌ Nie stoi samodzielnie 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Nie umie biegać ❌ Nie potrafi się trzymać i wejść po schodach. ❌ Nie potrafi rzucić piłki 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Niepoprawnie biega. ❌ Nie potrafi chodzić po schodach. ❌ Nie potrafi uderzyć ani rzucić piłki. ❌ Nie potrafi skakać na dwóch nogach 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Nie potrafi jeździć na rowerze trójkołowym. ❌ Nie może złapać, rzucić ani uderzyć piłki. ❌ Nie potrafi utrzymać równowagi stojąc na jednej nodze. 	<ul style="list-style-type: none"> ❌ Niezdarny podczas chodzenia, biegania, wspinania się lub korzystania ze schodów. ❌ Umiejętności gry w piłkę bardzo różnią się od umiejętności rówieśników. ❌ Nie potrafi skoczyć 5 razy z rzędu na jednej nodze. 		

PRACA Z PORADNIKIEM

Pozwólcie Państwo, iż posłużę się cytatem Jana Amosa Komeńskiego:

“BO JAKIE POCZĄTKI, TAKIE BĘDZIE WSZYSTKO”.

Niech nam przyświeca. Jestem pewna, że Najmłodzi są w najbezpieczniejszych rękach mając Państwa wsparcie, a Placówki oparcie.
Tylko działając zespołowo możemy realnie wpływać na jakość opieki w Polsce.

Dziękujemy za uwagę!

Śląski Lider Akademii Wsparcia:

**Fundacja Rozwoju Demokracji Lokalnej im. Jerzego Regulskiego w Warszawie
Ośrodek Kształcenia Samorządu Terytorialnego im. Waleriana Pañki w Katowicach**

**www.frdl.org.pl
www.okst.pl**

www.slaw.frdl.pl

najmłodzi.pl

WSPARCIE JAKOŚCI INSTYTUCJI
OPIEKI I EDUKACJI DZIECI DO LAT 3

